

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ

УДК 347.778:346

Солошенко П. В., к.т.н., професор,
ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет», м.Маріуполь
Шайхатдінов А. З., к.іст.н., доцент
ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет», м.Маріуполь

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В УКРАЇНІ

Солошенко П.В., Шайхатдінов А.З. Система державного управління інтелектуальною власністю в Україні. В статті зроблено аналіз механізму державного управління інтелектуальною власністю в Україні. Проаналізовано систему захисту права інтелектуальної власності за чинним законодавством України та зроблені пропозиції щодо його удосконалення.

Солошенко П.В., Шайхатдінов А. С. Система государственного управления интеллектуальной собственностью в Украине. В статье сделан анализ механизма государственного управления интеллектуальной собственностью в Украине. Проанализирована система защиты интеллектуальной собственности по действующему законодательству Украины и сделаны предложения по его усовершенствованию.

Soloshenko P. V., Shayhatdinov A. Z. The system of government management of intellectual property in Ukraine. The article made analysis of the mechanism of state management of intellectual property in Ukraine. The system of intellectual property protection under the current legislation of Ukraine are analyzed.

Постановка проблеми. З початку нового ХХІ століття дедалі все більш набуває розповсюдження інтелектуалізація всіх сфер виробництва, пріоритетом стає розвиток науки, інтелектуальний потенціал людини починає домінувати в усіх виробничо-економічних структурах. Саме перетворення цього потенціалу в інтелектуальну промислову власність та її комерціалізація є рушійною силою інноваційного розвитку. Це підтверджує міжнародна статистика купівлі-продажу технологій, та ліцензійних угод, яка констатує тенденцію створення все більшої частини продукту в грошовому вираженні нематеріальними факторами виробництва.

В сучасних умовах, враховуючи швидкість змін, конкуренцію як на макро-, так й на мікро рівні та незавершений процес становлення ринкової економіки в Україні, зростає роль саме державного регулювання в цих питаннях. Тому механізми державного управління інноваційним розвитком привертають на себе особливу увагу. Тенденції розвитку науки, культури, техніки і виробництва, особливо починаючи з другої половини ХХ століття, свідчать про те, що людство у своєму розвитку підійшло до тієї межі, коли подальший прогрес буде зумовлюватися саме розумовою діяльністю суспільства. Тобто, саме результати розумової діяльності або за теперішньою термінологією - інтелектуальної

діяльності будуть визначати стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Уже тепер видно, що високий рівень інтелектуальної діяльності у тій чи іншій країні зумовлює високий рівень добробуту її народу.

Там, де поважають науку, культуру і мистецтво, люди живуть краще, адже досягнення інтелектуальної діяльності зумовлюють рівень виробництва, культури, освіти тощо. Зазначені досягнення визначають рівень виробництва, що стає лише засобом чи способом реалізації здобутків науки, культури, техніки. Не викликає сумніву, що досягнення науки мають пріоритетне значення і можуть бути використані у будь-якій сфері діяльності людей. Науково-технічні досягнення формують рівень і характер виробництва. Інтелектуальні досягнення у сфері художньої літератури, мистецтва і культури в цілому формують моральні засади суспільства, його світогляд, ставлення до навколишнього середовища, його бачення, тобто ті засади, які ми називаємо людськими цінностями і які визначають духовний світ людини і суспільства. Як і будь-які досягнення та здобутки суспільства, результати інтелектуальної діяльності потребують охорони та захисту.

Охорона інтелектуальної власності сприяє використанню та подальшому розвитку винахідницьких і творчих талантів та досягнень, підтримує та зберігає національний потенціал у сфері інтелектуальної діяльності та залучає інвестиції, стабілізуючи економічний стан, при якому як вітчизняні, так і зарубіжні інвестори можуть бути впевнені в тому, що їх права будуть поважати. Створення саме такої системи має особливе значення для України - країни зі значним науково-технічним та інтелектуальним потенціалом.

Відповідно до Конституції України, яка гарантує кожному громадянину свободу художньої, наукової і технічної творчості, наша незалежна держава послідовно створює свої власні механізми захисту інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

На шляху до євроінтеграції постають питання відповідності державної системи охорони інтелектуальної власності міжнародним стандартам. Для цього, а також з метою забезпечення гарантованих Конституцією прав громадян, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності, в країні створено сучасну нормативно-правову базу у сфері інтелектуальної власності, яка відповідає міжнародним нормам, розроблено ефективні механізми реалізації правових норм та сформовано дієздатну інфраструктуру, яка забезпечує реалізацію державної політики в цієї сфері

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначена проблематика перебуває в полі зору вчених, її різні аспекти досліджувалися у працях таких українських науковців, як: Алексеева К.А., Колосюк В.В., Дорофієнко В.В., Гончаров В.М., Захаров С.С. та ін. Різні аспекти питань інтелектуальної власності розглядали такі вчені: Е. Брукінг, В. Зінов, А. Козирєв, І. Лазня, С. Мочерний, В. Рибалкін, Ю. Суїні, В. Чеботарьов, П. Цибульов.

Мета статті полягає в дослідженні системи державного управління інтелектуальною власністю та чинне українське законодавство.

Викладення матеріалу дослідження. Після проголошення незалежності в Україні почалися активні кодифікаційні роботи, у тому числі й щодо законодавства про промислову власність. Очевидно, першою ластівкою в цьому напрямі варто вважати Закон України «Про власність», який у статтях 13 і 41 проголосив два важливих положення:

- 1) результати інтелектуальної діяльності є об'єктами права власності;
- 2) дав приблизний перелік результатів інтелектуальної діяльності, яким надається правова охорона передусім цим Законом.

Указом Президента України від 18 вересня 1992 р. було затверджене Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні. Одночасно велась розробка пакета законів про правову охорону об'єктів промислової власності.

Водночас Уряд України оголосив Заяву, за якою Україна визнала чинною для себе Паризьку конвенцію про охорону промислової власності, Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію знаків та Договір про патентну кооперацію. Проте основу законодавства про промислову власність, мабуть, склав Закон України «Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності» від 13 грудня 1991 р. Хоча в цілому цей Закон має декларативний характер, проте він проголосив ряд принципів засад. У Законі дано визначення науково-технічної діяльності, проголошено створення ринку науково-технічної продукції, визначаються державні пріоритети в науково-технічній діяльності, результати науково-технічної діяльності визначаються об'єктами права власності тих, хто створив цей результат. Ці самі засади було покладено в основу Закону України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. У цьому ж році було прийнято пакет законів про промислову власність, серед яких закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (ці закони були прийняті 15 грудня 1993 р.). Цього ж дня було прийнято Закон України «Про племінне тваринництво». Трохи раніше був прийнятий Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»⁸. Зазначені закони склали правову основу захисту прав на об'єкти промислової власності. Крім названих законодавчих актів, були прийняті й інші, в яких тією чи іншою мірою йшлося про інтелектуальну власність [4].

Зокрема були прийняті закони України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р.¹, «Про захист інформації в автоматизованих системах» від 5 липня 1994 р.², «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 р.³ У зв'язку з прийняттям пакету законів про промислову власність внесено відповідні зміни до ЦК України, Кодексу законів про працю України, Митного кодексу та ін. Відповідні зміни внесено також і до раніше прийнятих законів України.

Чи можна вважати становлення законодавства про інтелектуальну власність України закінченим? Безумовно, ні. Процес становлення продовжується. З прийняттям нового ЦК України виникне необхідність розробки ряду інших законодавчих проєктів. Прийняття законів України про інтелектуальну власність - це громадсько-політична подія в житті нашої держави. Незважаючи на те, що прийняті закони у ряді випадків недосконалі, суперечать один одному, часто мають місце нечіткі формулювання тощо, їхнє прийняття - явище надзвичайної ваги.

По-перше, це свідчення того, що Україна спроможна розробити і прийняти власне законодавство про інтелектуальну власність, якого вона до цього часу не мала. Не можна вважати законодавством України про винаходи, раціоналізаторські пропозиції і промислові зразки положення, що містяться в VI розділі ЦК УРСР, оскільки норми цього розділу копіювали відповідне законодавство колишнього СРСР в узагальненому вигляді. По-друге, законодавство про інтелектуальну власність значною мірою наближене до вимог ринкової економіки. Воно визнало результати інтелектуальної діяльності товаром, оголосило свободу в розпорядженні цими результатами на свій розсуд тощо. По-третє, воно дає змогу Україні інтегруватися в європейську правову систему, що буде сприяти її зближенню з європейським співтовариством. По-четверте, законодавство про інтелектуальну власність України не відокремлене від відповідного законодавства країн СНД. П'ятою визначальною рисою цього законодавства є те, що воно проголосило результати інтелектуальної діяльності об'єктами права інтелектуальної власності [3].

Незважаючи на окремі явні вади зазначеного законодавства, його все ж слід оцінити позитивно. Безумовно, воно потребує подальшого удосконалення. У процесі застосування законодавства виявилися і виявляються його вразливі місця, неузгодженості тощо. Про деякі з них варто згадати.

З погляду механізмів державного управління інтелектуальною власністю необхідне забезпечення таких факторів цього розвитку: забезпечення цінності інтелектуальної промислової власності в господарському обігу, нормативно-правове забезпечення,

фінансове забезпечення створення та реалізації інтелектуальної промислової власності, інфраструктурне та організаційне забезпечення, тобто забезпечення механізму виникнення, трансферу та комерціалізації інтелектуальної промислової власності. Тут маються на увазі умови як безпосередньо матеріального, так і опосередковано нематеріального плану, сприятливі для творчої діяльності та передачі інтелектуальної промислової власності як самої по собі, так і у формі інноваційної продукції. Реалізація цих факторів має здійснюватись шляхом упровадження державної політики у сфері інновацій та інтелектуальної промислової власності [4].

Роль держави щодо підтримки інновацій можна звести до таких моментів: держава сприяє розвитку науки, у тому числі прикладної, і підготовці наукових та інженерних кадрів (основне джерело інноваційних ідей); в рамках більшості урядових відомств існують різноманітні програми, спрямовані на підвищення інноваційної активності бізнесу; державні замовлення, переважно у формі контрактів на проведення НДДКР, забезпечують початковий попит на інноваційні розробки, які потім широко застосовуються в економіці країни; фіскальні й інші елементи державного регулювання формують стимулювальну дію зовнішнього середовища та зумовлюють ефективність і необхідність інноваційних рішень в окремих фірмах; держава виступає в ролі посередника в справі організації ефективної взаємодії академічної і прикладної науки, стимулює кооперацію промислових корпорацій та університетів щодо НДДКР [1].

Ефективність діяльності системи регулювання та управління інтелектуальною промисловою власністю в Україні значною мірою залежить від розвитку інфраструктури інтелектуальної промислової власності, її правового захисту та ефективної взаємодії державних і недержавних органів, які функціонують у цій сфері, їх організаційного забезпечення [1,2].

За роки незалежності в Україні розбудовано організаційну структуру органів, які прямо чи опосередковано забезпечують діяльність у сфері правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

У структурі законодавчої гілки: у Верховній Раді України в складі Комітету з питань науки і освіти діє підкомітет з питань інтелектуальної власності.

У структурі судової гілки, представленій судами загальної юрисдикції та спеціалізованими судами, запроваджена спеціалізація суддів у сфері інтелектуальної власності. Так, у 2000 р. сформована Судова палата Вищого господарського суду України з розгляду справ у господарських спорах, пов'язаних із захистом права на об'єкти інтелектуальної власності, а також відповідні колегії у складі місцевих та апеляційних господарських судів. Окремі судді господарських судів АР Крим, обласних, міст Києва та Севастополя спеціалізуються на розгляді спорів щодо зазначених прав.

Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності - постійно діючий орган при Кабінеті Міністрів України, створений у лютому 2000 р. для координації діяльності органів виконавчої влади у сфері охорони інтелектуальної власності [1]. Державний департамент інтелектуальної власності, створений у квітні 2000 р. в складі Міністерства освіти і науки України [5]. Держдепартамент є урядовим органом державного управління, що уповноважений реєструвати і забезпечувати підтримання на території України прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, зазначення походження товарів тощо, а також здійснювати реєстрацію об'єктів авторського права: творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних та інших творів. Держдепартамент проводить єдину державну політику у сфері правової охорони прав об'єктів інтелектуальної власності. Він здійснює роботи по удосконаленню нормативно-правової бази, контролює дотримання чинного законодавства в цій сфері, підтримує міжнародне співробітництво у сфері інтелектуальної власності, забезпечує умови щодо введення інтелектуальної власності до господарського обігу, координує роботи з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з інтелектуальної власності, взаємодіє з громадськими організаціями, які опікуються інтелектуальною власністю.

До сфери управління Держдепартаменту включено державні підприємства: «Український інститут промислової власності» разом з його філією «Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг», «Українське агентство з авторських і суміжних прав», «Інтелзахист», а також вищий навчальний заклад - Державний інститут інтелектуальної власності. При Департаменті створено Консультативну раду з представників усіх творчих спілок України та відомих творчих діячів України. Діє Апеляційна палата для розгляду в адміністративному порядку заперечень проти рішень за заявками на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, топографії інтегральних мікросхем і зазначення походження товарів. З 2005 р. у його складі діє Громадська колегія.

Повноважними представниками Державного департаменту інтелектуальної власності в регіонах України є державні інспектори з питань інтелектуальної власності. Головним завданням державних інспекторів є попередження правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

Головними функціями Українського інституту промислової власності (Укрпатенту) є: здійснення прийому та експертизи заявок на видачу охоронних документів на об'єкти промислової власності (винаходи та корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, топографії інтегральних мікросхем, зазначення походження товару), забезпечення державної реєстрації охоронних документів та ліцензійних договорів, формування пропозицій по вдосконаленню та гармонізації чинного законодавства, інформаційне забезпечення функціонування державної системи охорони промислової власності, актуалізація патентно-інформаційної бази та національних фондів патентної документації. До функцій філії «Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг» (УкрЦІПП) Укрпатенту належить: інформаційне забезпечення та організаційна підтримка інноваційного бізнесу, надання широкого спектру патентно-інформаційних послуг, проведення інформаційних пошуків та патентних досліджень, складання заявок на видачу охоронних документів в Україні і за кордоном, складання ліцензійних договорів; консалтинг щодо набуття, використання та захисту об'єктів промислової власності; підготовка тематичних добірок патентної документації та аналітичних оглядів; забезпечення функціонування Інтернет-біржі промислової власності, сприяння розвитку винахідницької діяльності, проведення семінарів, конференцій, конкурсів винахідницької діяльності.

Головною функцією Українського агентства з авторських і суміжних прав (УААСП) є колективне управління правами авторів. УААСП, за бажанням автора, здійснює реєстрацію суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав та об'єктів авторських прав і (або) суміжних прав, які охороняються національним законодавством. Важливою функцією УААСП'у є надання допомоги щодо захисту прав авторів у разі їх порушення.

Державний інститут інтелектуальної власності виконує функцію підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності. Він готує спеціалістів і магістрів за спеціальністю «Інтелектуальна власність», кандидатів у патентні повірені та професійних оцінювачів прав на об'єкти права інтелектуальної власності, а також підвищує кваліфікацію патентознавців, суддів, викладачів вищих та загальноосвітніх навчальних закладів, фахівців силових підприємств тощо. Інститут входить до складу навчально-науково-виробничого комплексу, який утворено Державним департаментом інтелектуальної власності, Українським інститутом промислової власності та Українським агентством з авторських і суміжних прав.

Державне підприємство "Інтелзахист" створене з метою удосконалення організації видачі контрольних марок для маркування примірників аудіовізуальних творів фонограм, комп'ютерних програм, баз даних, а також посилення захисту прав інтелектуальної власності та попередження правопорушень у цій сфері.

Існують також громадські організації, що опікуються проблемами інтелектуальної власності та з якими тісно співпрацює Держдепартамент. Серед них - Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності. Вона має міжвідомчий характер і сприяє доведенню основних проблем, що існують у сфері інтелектуальної власності, до відома законодавчої та виконавчої гілок влади. Особливе місце займає Всеукраїнська асоціація патентних повірених України. За чинним законодавством, саме через патентних повірених здійснюється патентування вітчизняних винаходів за кордоном і навпаки. Патентні повірені надають також кваліфіковані послуги фізичним і юридичним особам в питаннях правової охорони, використання та захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Товариство винахідників і раціоналізаторів України займається популяризацією винахідницької діяльності, надає винахідникам і раціоналізаторам певну допомогу в їх діяльності. Українська асоціація власників товарних знаків опікується інтересами правовласників торговельних марок.

Функцію охорони прав на сорти рослин як об'єкт права промислової власності здійснює Державна служба з охорони прав на сорти рослин (Держсортслужба), підпорядкована Міністерству аграрної політики України [4]. Серед її завдань є такі як забезпечення державного контролю та нагляду за збереженістю сортів рослин, реєстрацією ліцензійних договорів на їх використання та виплатою авторської винагороди; проведення державної науково-технічної експертизи сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності; організація та здійснення державного випробування сортів рослин з метою визначення придатності для поширення їх в Україні; здійснення контролю за додержанням юридичними і фізичними особами законодавства з питань охорони прав на сорти рослин тощо.

Держсортслужба та підпорядковані їй Український інститут експертизи сортів рослин, Державна інспекція з охорони прав на сорти рослин, Державний центр Автономної Республіки Крим з державною інспекцією з охорони прав на сорти рослин Автономної Республіки Крим, обласні державні центри експертизи сортів рослин з державними інспекціями з охорони прав на сорти рослин областей, державні сортодослідні станції, лабораторії та інші заклади експертизи, підприємства становлять державну систему охорони прав на сорти рослин [5].

В сучасних економічних та політичних умовах розвитку України все більшу роль відіграють процеси, що відбуваються в інтелектуальній сфері. Саме вона є важливою частиною основних ресурсів держави, її науково-технічного потенціалу, який, зрештою, є не останнім чинником в сучасних економічних перетвореннях. Сприйняття інтелектуального продукту (зокрема об'єкту промислової власності - винаходу, промислової моделі тощо) як категорії власності, усвідомлення необхідності його охорони та захисту дозволяє законодавчо регулювати правовідносини, пов'язані зі створенням, правовою охороною та використанням винаходів та інших інтелектуальних продуктів. За роки незалежності в Україні створена сучасна законодавча база щодо захисту прав інтелектуальної власності, яка узгоджується із загальновизнаними на міжнародному рівні підходами до забезпечення такого захисту, зокрема з вимогами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угоди TRIPS) Світової організації торгівлі. В рамках міжнародних вимог забезпечується реалізація основних положень законодавства України у зазначеній сфері. Однак гармонізація українського законодавства з нормативно-правовими актами ЄС у сфері інтелектуальної власності (в тій частині, в якій вони не дублюють чинні глобальні правила в цій сфері) потребуватиме значно більш тривалого періоду та здійснюватиметься згідно заходів, передбачених Програмою інтеграції України до Європейського Союзу.

Угоди з країнами СНД, укладені Україною за останні роки, зокрема, про заходи щодо попередження та припинення використання неправдивих товарних знаків та географічних зазначень та про співробітництво по припиненню правопорушень у сфері інтелектуальної

власності, також підписано згідно з вимогами міжнародних конвенцій і договорів, зокрема Угоди ТРІПС, що сприяє вступу її учасників до СОТ [2].

Такий досить широкий перелік міжнародно-правових актів у сфері правової охорони об'єктів промислової власності. У переважній більшості цих актів свого часу брав участь СРСР, а нині їх стороною є і Україна. Це означає, що як колишній СРСР, так і Україна сьогодні при розробці законодавства у цій сфері неодмінно враховують власну участь у відповідних міжнародних актах. У міжнародному приватному праві норма міжнародного договору, як відомо, прямо не застосовується, а трансформується у норму національного законодавства. Така трансформація, по суті, може бути автоматичною, оскільки ст. 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вважаються частиною національного законодавства України. Відповідно, міжнародні договори у сфері промислової власності мають великий вплив на патентне законодавство України.

Висновки. Для більш ефективного та конкретного функціонування інтелектуальної власності в Україні необхідно зробити наступне: 1. На базі наукових, науково-технічних, соціально-економічних та інших прогнозів розробити і прийняти прогноз розвитку цивільного законодавства, у тому числі законодавства України про інтелектуальну власність, хоча б на найближчу перспективу - 10 років; 2. На основі прогнозу розвитку законодавства України про інтелектуальну власність розробити і прийняти модель законодавства України про інтелектуальну власність; 3. Чинне законодавство України про інтелектуальну власність потребує постійного і систематичного удосконалення. Новий Цивільний кодекс України не розв'язав усіх проблем правового забезпечення інтелектуальної діяльності та її результату - інтелектуальної власності. Практика законотворення у сфері інтелектуальної власності свідчить про недоцільність прийняття окремих законів по кожному виду об'єктів інтелектуальної власності; 4. Зростання ролі і значення інтелектуальної діяльності та її результату інтелектуальної власності для соціально-економічного розвитку України потребує більш досконалого і ефективного правового механізму її охорони. Таким міг би стати єдиний законодавчий акт про інтелектуальну власність. Це може бути закон про інтелектуальну власність або, краще, Кодекс України про інтелектуальну власність.

Список використаних джерел:

1. Захаров С.Є. Розвиток механізмів державного управління інтелектуальною промисловою власністю у контексті інноваційного розвитку регіону / Захаров С.Є.: авт. дис. на здобуття наук. ступеня канд.наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. - Запоріжжя, 2007.- 20 с.
2. Колосюк В.П., Дорофійенко В.В. Патентування та ліцензування: Навчальний посібник. - Вид. 2-ге, доп. та перероб. / Колосюк В.П., Дорофійенко В.В.-Донецьк: ВІК, 2007. -280 с.

3. Охорона інтелектуальної власності в Україні: Монографія / С.О. Довгий, В.О. Жаров, В.О. Зайчик. - К.: Форум, 2002. - 319 с.
4. Право інтелектуальної власності: Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / За заг. ред. М.В. Паладія, Н.М. Мироненко, В.О. Жарова. - К.: Парламентське вид-во, 2006. - 432 с.
5. Сусліков Л.М. Патентознавство: Навчальний посібник / Л.М. Сусліков, В.С. Дьордай. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 232 с.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інтелектуальна власність, державне законодавство, інтелектуальна діяльність, державне управління.